

TAKDİM

M. Mustafa KULU

Doktora Öğrencisi, Arş. Gör., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İktisadi İdari Bilimler
Fakültesi, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye

Ph.D. Student, Res. Asst. Department of International Relation, Faculty of Economics and
Administrative Sciences, Selcuk University, Konya, Turkey

<https://orcid.org/0000-0002-6625-3727>

<mmkulu@gmail.com> <mkulu@selcuk.edu.tr>

Makale Türü: Editöryal Makale

Yazım Tarihi: 10.03.2019

İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi'nin üçüncü sayısında 6 tane araştırma makalesi bulunmaktadır. Bu sayıdaki araştırma makalelerin üç tanesi *İsrailiyat* dergisi ve Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi tarafından ortaklaşa 27-29 Ekim 2018 tarihleri arasında Bandırma'da düzenlenen "İkinci Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı"nda sunulan özleri yayınlanmış sözlü bildirilerin güncellenmiş ve geliştirilmiş biçimleridir.

Yusuf Süha SONUÇ tarafından yazılan "Periferi Doktrini Bağlamında Türkiye- İsrail İstihbarat İşbirliği" başlıklı makale Türkiye- İsrail ilişkilerinin bilinmeyen bir boyutuna uzun bir zaman sürecinden bakmaktadır. Türkiye İsrail'i ilk tanıyan Müslüman devlet olmuş; İsrail ile ikili ilişkilerini gizli (*secret*) bir diplomasi yerine inişli çıkışlı da olsa açık (*open*) ve ürkek (*timid*) bir diplomasi ile yürütmüştür.

İsrail ile 1956 sonrasında Soğuk Savaş boyunca diplomatik ilişkiler genelde resmi olarak maslahatgüzarlık veya ikinci katiplik seviyesinde olmasına rağmen Türkiye bu yıllarda İsrail ile arka kapı diplomasisi (*back door diplomacy*) geliştirmiştir. İkili klasik/ normal diplomatik kanallardan yanıda ayrı bir güvenlik ve özellikle istihbarat ilişkisi kurulmuştur. Bu tür faaliyetler ise açık değil saklı (*covert*) olmuştur. Siyasi karar alıcıların ve Dış İşleri Bakanlığının gözetimi hatta haberi olmamasından hareketle bu ilişkiye örtülü (*clandestine*) diplomasi de denilebilir. Normal bir istihbarat işbirliğinin ötesinde çok hassas asayiş istihbaratı paylaşımıdır. Her iki ülkede de parlamenter demokrasi ile yönetilen hükümetler olmasına rağmen askerlerin denetimindeki istihbarat yapılarının güçlü olması bu tür bir ilişkiye olanak sağlamıştır. Böylece siyasi ve diplomatik kadroların İsrail'e daha mesafeli, askeri kadroların ise daha sıcak olduğu bir ilişki türü ortaya çıkmıştır.

Bu hayalet (*phantom*) ilişkide gizli ve hassas (*sensitive*) ortak operasyonlar taktik düzeyde iken istihbarat paylaşımı stratejik düzeyde olmalıdır. Düzenli

aktif bir istihbarat yerine noktasal/ konuya göre pasif bir istihbarat ilişkisi olmuştur. İşbirliği ilk başlarda devlet düzeyinde aktörlere karşı mücadeleyi kapsamamasına zamanla Türkiye içi ve dışındaki devlet dışı aktörlerle asimetrik mücadeleyi de kapsamıştır. Türkiye içinde yükselen yurtdışı ile ilişkili radikal sol cereyanlarla ilişkili silahlı devrim cephesine karşı yapılan istihbarat paylaşımı bu başlıklardan birisi olabilir. Türkiye kökenli radikal örgütlerin Orta Doğu özellikle Filistin kökenli örgütlerle yakınlaşmasının Türkiye ile İsrail güvenlik birimleri arasında sürekli ve yakın bir istihbarat paylaşımı mekanizmasının kurulmasına zemin hazırladığı açıktır.

İsrail, bu tür arka kapı diplomasisini, bölge halklarınca yalnız ve parya bir devlet olarak kabul edilen İsrail'le yapılacak işbirliğinin yurttaşları ve bölge insanında yaratacağı tepkiden korkan İran ve Etiyopya yanında Güney Afrika ve iç muhalefetten korktuğu Batı Almanya gibi ülkelerle de belli bir dönem yürütmüştür.

Çok taraflı ve açık bir diplomasiye dayalı olan Bağdat Paketi'nin ölü doğması sonrasında İsrail'le gizli bir anlaşma yapılarak Türkiye, bir bakıma idealist anlayıştan daha realist bir anlayışa evrilmiştir. Bu süreç 90'lı yıllarda normal bir stratejik ilişkiyi kapsayan kısmen daha açık bir diplomasiye doğru evrilmiştir.

İsrail'in kuzey kuşağında uyguladığı Periferi doktrinini ne zaman sona erdiği büyük bir soru işaretidir. Bazılarına göre Türkiye ile ilgili kısmı (*merkava*), 1960'ların ortasında bitirken bazılarına göre İran devrimi sonrasında İran'ın işbirliğinden çıkması ile sona kuzey kuşağı (*trident*) sona ermiştir. Nisan 1966'da Türkiye'nin ilişkileri dondurduğunu açıklanmasına rağmen iki ülke arasındaki işbirliği bütünüyle askıya alınmayacak ve gizli bir biçimde devam edecekti. Zaten bu tarihten önce de istihbarat paylaşımının ne boyutta olduğu hususunda Türk ve dünya kamuoyunun çok bir bilgisi yoktu. Periferi doktrinine Türkiye- İsrail ilişkilerinde herhangi bir bölge ülkesine karşı uygulanacak çevreleme (*containment*) veya dengeleme (*balancing*) gibi savunmacı yöntemlere dayalı başta istihbarat paylaşımı olmak üzere güvenlik işbirliğine verilecek bir yaklaşım olarak bakılabilir.

İsrail- Türkiye ilişkilerinde önemli dönüm noktalarından birisi olan periferi doktrini üzerine detaylı ve yeni bir şeyler içeren çalışmalar çok azdır. Ayrıca Türkiye'de var olan çalışmaları derleyen kapsamlı çalışmalar da yapılmamıştır. Bu konu ile genelde gazeteciler az da olsa akademisyenler ilgilenmiş ve genelde birbirinin tekrarı olan bilgiler aktarılmıştır. Bu alandaki tüm bilgileri derleyen ve 68 kuşağı ile ilgili bazı ilginç bilgiler veren bu makalenin bu alana önemli bir katkısı olacaktır.

İsraili askerler Türkiye ile yapılan gizli anlaşmayı kendi aralarında Bronz Çağında Hititlilerin de kullandığı iki tekerlekli savaş arabası anlamına gelen *merkava*, İran Türkiye ve İsrail arasındaki özel ilişkiyi de üçlü dirgen anlamındaki *trident* olarak kodlamıştır. Bu özel ilişkinin Türk tarafındaki kod adı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Bu konu ile ilgili olarak her iki devlet arşivleri

de kapalıdır. İsrail’de güvenlikle ilgili bu tür bilgilerin açıklanması süresi 90 yıla çıkarıldığı için bu konudaki arşiv belgelerini görmek için daha 20 beklememiz gereklidir.↵ İsrail’de gizli servis belgeleri araştırmacılara açık olmasa da 2000’lerden sonra bu konu ile ilgili çalışmalarda belli bir atış meydana gelmiştir: Howard A. Patten 2013, Jean-Loup Samaan 2017, Kirsten E. Schulze 1998, Noa Schonmann 2014, Trita Parsi 2007, Yossi Alpher 2015.

Türkiye’de Devlet Arşivleri Başkanlığının devlet güvenliği ile ilgili konularda “belge vermeme hakkı” bahanesi var olduğu gibi kurum arşivlerinin birçoğunda da devam etmekte olan tasnif çalışmaları bahane edilerek “bilmesi gereken” görevliler dışındaki araştırmacı ve bilim insanlarına arşivlerin açılmamaktadır.

Bu makale okunurken Türkiye-İsrail ilişkilerinde altın yılların hangi dönemde olduğunun da düşünülmesi gereklidir: 1958 mi yoksa 1996 sonrası mı? Eğer cevap 1996 sonrası ise güvenlik, ekonomik ve politik başlıkları kapsayan stratejik işbirliğinin yoğun olduğu 1996-2002 mi yoksa Suriye ile arabuluculuğun da yapıldığı 2002-2008 arası dönemin mi daha uygun olduğu sorusunun da cevaplanması gereklidir. 1996 sonrasında kurulan stratejik ortaklık, 1958’den sonra kurulan istihbarat ortaklığına göre Türkçe literatürde daha çok işlenmiştir.

Mavi Marmara sonrasında Türkiye İsrail ilişkilerinin kopması sonrasında İsrail’in Periferi politikası, İsrail’in Türkiye aleyhine komşularıyla kurduğu ilişkide tekrar gündeme gelmiştir. İsrail geçmişte kurmuş olduğu periferi doktrinini, doktrin kurduğu ülkelere karşı da kullanabilmekte; Türkiye’yi Yunanistan’la, İran’ı Azerbaycan’la ikame edebilmektedir.

Diren ÇAKMAK tarafından kaleme alınan “Dmitry Radyshesky’nin ‘Evrensel Siyonizm’ Kavramsallaştırması” adlı makale değişik bir Siyonizm türüne dikkat çekmektedir. Anti-İslamcı Siyonizm de denilebilecek Evrensel Siyonizm, başta Evanjelik Hristiyanlar olmak üzere İsrail’le ve Yahudilerle barış içinde yaşamak isteyen diğer milletlerle işbirliğinin geliştirilmesini savunan bir Siyonizm türüdür. Buradaki evrensellik bir bakıma insanlığın Yahudilerle/ İsrail ile işbirliği yaparak kurtuluşu anlamında kullanılmıştır. Bu noktada Evrensel Siyonizm, İsrail taraftarı uluslararası Kitabı Mukaddes medeniyetinin bir formu olarak görülebilir.

İsrail lehine yurtdışında kamu diplomasisi ve lobcilik yapan bu oluşum İsrail içinde söylemleriyle de daha çok neo-Siyonist diyebileceğimiz ultra milliyetçi ve Ortodoks aşırı sağcı gruplara yakinen Arap ve Müslümanlar yanında post-Siyonist olarak nitelediği aşırı sola yakın Yahudi gruplarla da militan bir varoluşsal ve bilgisel karşıtlık içindedir. Bu noktada "siyasal doğruluk" iddiasıyla Müslümanlar arasındaki sosyal ve siyasi problemleri gündeme getirmektedir.↵ Buna karşın Hristiyanlar ile Yahudiler arasındaki varoluşsal ve bilişsel dinsel karşıtlıkları görmezden gelerek onlarla politik ve tinsel işbirliğinde bir sakınca görmemektedir.

Forumun web sitesine bakıldığı zaman 2010 yılına kadar düzenlediği toplantıların listesi görülmektedir. 2003 ve 2004 toplantılarını Kudüs'te yaparken Avrupalı temsilcilerle üç (2007 Londra, 2007 Berlin ve 2010 Roma), Asyalı temsilcilerle beş (2004 Manila, 2005 Seul, 2006 Singapur, 2007 Tokyo ve 2008 Kudüs) ve Afrika temsilcilerle bir (2006 Cape Town) toplantı düzenlemiştir. 2010'lu yıllardan sonra, sponsorluk probleminden kaynaklanabilir, faaliyetlerinde azalma meydana gelmiştir. Fakat grubun savunduğu düşünceler günümüzde daha yaygınlaşmıştır. ABD'deki Trump yönetiminin şuan yürüttüğü bazı politikalar bu grubun dillendirmiş olduğu düşüncelere çok yakındır.

Bu toplantıların yapıldığı ülkenin durumuna göre az da olsa değişen birbirine benzer kararlar alınmıştır. Örneğin Asya'da yapılan toplantılarda İsrail'deki büyükelçiliklerin Kudüs'e taşınması, Filistin Yönetimine verilen mali yardımların teröre verilmediğinden emin olana kadar durdurulması, yerel ve uluslararası medyada Arap- İsrail çatışması ile ilgili dengeli ve adil haberin çıkarılması, hükümetlerin İsrail ve Yahudi-Hristiyan değerlerini desteklemesi için çaba gösterilmesi kararları alınmış ve katılımcıların bu konularda çabalamaları istenmiştir. Ayrıca İsrail'in sadece Batı ve ABD ile çok ilgilenmesi yerine Asya, Afrika ve Latin Amerika ile ilgilenmesi tavsiye edilmiştir. Bu toplantılara Filipinler Singapur, Endonezya, Hindistan ve Tayvan gibi doğu Asya ülkelerindeki Hristiyan örgütler katılmıştır. ∞

İslam dünyasında olduğu gibi İsrail'de de Yahudiler arasında bu tür fundamentalist, radikal ve aşırı (*extremism*) uçları savunan sivil unsurlar vardır. İsrail demokrasisi yıkıcı (*subversive*) ve şiddete (*violent*) bulaşmadıkları sürece, bu tür şiddet içermeyen radikal (*nonviolent radical*) hareketleri marjinalize ve kriminalize ederek mücadele etmek yerine bunlara bağıışıklık kazanarak (*immunised*) farklılıkların birlikteliğini sağlamaya çalışarak mücadele etmektedir. ∞

Dünya'da ciddi manada İsrail ve Yahudi dostu Siyonist Hristiyanlar olmasına rağmen Siyonist düşünceyi savunan Müslümanlar yok denecek kadar azdır. İslami öğretilerden hareketle Yahudilerin Kutsal Topraklara dönme hakkını ve İsrail devletinin kurulmasını savunan bazı Müslüman Siyonistlerin (*Zionist Muslim*) son zamanlarda başta Batı olmak üzere kendi ülkelerinde var olan ifade özgürlüğünden istifade ederek etkinliklerini artırdıkları da görülmektedir.

Özcan AKDAĞ tarafından yazılan "Orta Çağ Yahudi Düşüncesi: Gersonides ve Felsefesi Üzerine" başlık makalede Yahudi felsefe tarihi açısından çok önemli olan Gersonides'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir. İbranice Levi ben Gerşom (1288–1344) veya Rabbi Levi Ben Gerşom isminin baş harflerinden oluşan RaLBaG kısaltması yanında Yunancaleşmiş Gersonides adıyla bilinmektedir. Üretken ve çok yönlü

filozoflardan birisi olan Levi Ben Gerşom rabbinik bilgisine rağmen genelde Tevrat/ Tanah üzerine yazmıştır. Çalışmaları dini konular (teoloji/ astroloji) yanında bilimsel yazımı da (matematik ve astronomi) kapsamaktadır. Güney Fransa'da (Provence) yaşayan Gersonides İbranice geleneği ile yetmiş ve eserlerini İbranice olarak kaleme almıştır (Arapça ve Latinceyi bilme ihtimali vardır). Felsefe karışıklığına karşı İbni Rüş İbni Meymun'un çizgisinde ama onları değerlendirerek zaman zaman ise eleştirerek felsefeyi/ mantığı savunmada tanrının savaşıcısı gibi hareket etmiştir.

Aklı kullanarak Tevrat ile tanrının sağladığı rehberlikle entelektüel mükemmelliğe ulaşabileceğini savunmuştur. *Tanrının Savaşları* (Sefer Milhamot Ha-Shem, 1329) adlı eserde din- felsefe birlikteliğini ele alarak Yahudilikteki dini akılcılığın en önemli ismi olmuştur. Düşünceleri hem Ortodoks Yahudiler hem de Spinoza gibi ilk modern Yahudiler veya Yahudi olmayan filozoflar ve teologlar arasında etkili olmuştur. Kendisi dindar bir Yahudi olmasına rağmen bazı Yahudiler (Shem Tov gibi) tarafından dinden çıkmakla suçlanmıştır. Hasday Kreskas (Crescas) ve Isaac Abrabanel gibi Yahudi filozoflar eserlerini uzun bir eleştiriye tabi tutmuşlardır. Eserleri ancak modern zamanlarda itibar görmeye başlamıştır. ∞

Her şeyi bilen Tanrı ile özgür seçim arasında görünen çelişkiyi çözmeye, Tanrı'nın var olduğunu dünyadaki düzenden yola çıkarak kanıtlamaya çalışır. Ona göre peygamber, dünyada işleyen (tasarımsal tez) genel yasaları akıl yoluyla ortaya çıkıtları için anlayabilen seçkin bir filozof olmalıdır. Gersonides'in felsefi sistemi İsrail'in seçilmişliği ile de ilgilenir. Tora'nın Yahudileri ahlaki ve entelektüel mükemmelliğe erıştırıp onları ölümsüz kıldığını söyler. Gersonides'e göre mucize, aracsal aklın doğa yasalarının askıya alındığı belli bir yer ve belli bir zamanda gerçekleşir. Yıldızların insan seçimleri üzerinde etkisi olduğunu savunan düşüncelerinde astrolojik ve teolojik inançlar arasında temel bir etkileşim ve uyum olduğu görülür. Gersonides'in peygamberlik, kaza-kader, özgür irade ve kötülük hakkındaki görüşleri astroloji ve teoloji arasındaki determinizmi yansıtır. Kalam felsefesinde önemli olan Yahudi düşünürlerden birisidir. Bazı yönlerden kendisinden önce yaşamış Yahudi kökenli *Kitabül Muteber* yazarı Müslüman filozof Ebul-Berekat el-Bağdadi'ye (ö. 1165) benzetilebilir.

İslam toplumlarındaki zimmət anlayışına göre Müslümanlarla eşit olmamalarına rağmen Yahudilerin birçok hakları vardı. Hristiyanlığın gelişmesi Yahudiliği çok olumsuz etkilemesine rağmen Müslümanlığın gelişmesi çok olumsuz etkilememiştir. Yahudi dini yazımı için çok önemli olan Romanın etkisindeki Kudüs ve Sasanilerin etkisindeki Babil, İslam sonrasında aynı kültür havzasında birleşmiştir. Yahudiler kültürel olarak Roma veya Yunan dili ve kültürü yerine Arapça gibi Sami kökenli bir dil olan Arapça etkisine girmiştir. Bu dönemde Müslüman filozofların, kelamcılarının, sufilerin Yahudiler üzerinde önemli etkileri olmuştur: Saadiya Gaon (Mutezile), Yehuda Halevi (Gazali),

Musa bin Meymun (Farabi, İbni Sina, İbni Rüş, İbni Bace) Gersonides (İbni Rüş), Abraham Abulafia (İbni Arabi). Bu dönemde sadece doğudaki Yahudi filozoflar değil Batıdakiler de İslam'dan etkilenmiştir.☞

Gersonides İslam ve Arap dili ve kültürü etkisindeki 10-13. yüzyıllar Yüksek Ortaçağ Yahudi Filozofları sonrasındaki 14. ve 15. yüzyıllar Geç Ortaçağ döneminin ilk kuşak filozoflardan sayılabilir. Gersonides Müslümanlık etkisindeki Yahudi düşüncesinin Hristiyanlık etkisine kaymaya başladığı zamanda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde felsefi eserler İbraniceye tercüme edilirken Arapçanın etkisi düşmeye İbranice'nin etkisi yükselmeye başlamıştır. Kısaca Gersonides İbni Meymun'dan sonra Ortaçağın ikinci büyük Yahudi filozofu sayılabilir.

Tanrının savaşları (Milhamoth ha-Shem) İbranice Tevrat'ın Çölde sayım (21:114-15) kitabında bahsedilen kanonik (sahih, meşru) olmayan bir eserin adı olup reddiye (polemik) türü felsefi eserlerin ortak adına dönüşmüştür (Gersonides, Rambam oğlu Abraham Maimonides ve Nahmanides'in felsefi opusları/yapıtları). İslam dünyasında farklı kelimeler veya din ve felsefe arasındaki ilişkiye farklı yaklaşımlar olduğu gibi Yahudi dininde ve felsefesinde de farklı yaklaşımlar olmuştur.

Arda BAŞ tarafından kaleme alınan "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1991)" adlı makalede arşiv ve literatüre dayalı olarak Türkiye-İsrail ilişkilerinin yaklaşık yarım yüzyıllık tarihi yazılmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkileri genelde İsrail perspektifinden yazılmaktadır. Bunun sebebi bu dönemle ilgili arşiv kaynaklarının birçoğunun tasnif dışı olmasından dolayı literatürdeki eksikliğin daha çok yabancı arşivlerden yazılan eserlerle doldurulmasıdır. Türkiye-İsrail ilişkilerinin tam anlaşılabilmesi için Türkçe arşive dayalı yerli ve milli bir perspektiften yazılması lazımdır.

1948 yılındaki posta anlaşması sonrası 28 Mart 1949'da Türkiye'nin İsrail'i tanıyarak Tel Aviv'de elçilik (*legation*) açmasından itibaren ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Türkiye o dönemde sadece büyük ülkelere büyükelçilik açtığı için İsrail'e de elçilik seviyesinde temsilcilik açmış ve bu durum 1992 yılına kadar devam etmiştir. İlk başta buraya elçi (*minister*) atanmasına rağmen Süveyş Krizi sonrasında 26 Kasım 1956'da elçi geri çekilmiş ve maslahatgüzar atanmıştır. 1963'den sonra ise kadro derecesi (orta) elçi olmasına rağmen maslahatgüzar (*charge d'affaires*) unvanı ile temsilciler atanmıştır.

Ocak 1980'de kısa bir süreliğine temsil seviyesi büyükelçilik düzeyine çıkarılmasına rağmen İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesi üzerine ilişkiler Temmuz 1980 sonrasında ikinci katip seviyesine düşürülmüştür. Böylece konsolosluk hizmetleri hariç tüm ilişkiler kesilmiş; ataşeler ve danışmanlar geri çekilmiştir. Diplomatik ilişkiler, 1980'lerdeki bu en düşük seviyeden sonra hızla iyileşmeye başlamıştır. 1985 yılında iki ülke gizlice anlaşarak görünürde

maslahatgüzar unvanı kullanan ama elçi derecesine sahip temsilci atamışlardır. 1992 yılında ise elçilik büyükelçiliğe unvan da elçilikten büyükelçiliğe yükseltilmiştir. Kısacası 1990'lı yıllara kadar Tel Aviv'deki temsilciliğin seviyesi elçilik iken burada görev yapan temsilci resmi olarak maslahatgüzar, büyükelçiliğe yükseltilmesi sonrasında ise büyükelçi unvanı ile görev yapmıştır. Gazze filosu saldırısı (Mavi Marmara) sonrası (1980 yılından 30 yıl sonra ikinci defa) 2011-2015 yılları arasında İkinci Katip seviyesine düşen ilişkiler bugünlerde büyükelçilik seviyesindedir. ☺☺☺ Tüm bu iniş çıkışlara rağmen Tel Aviv'deki temsilcilik hiçbir zaman kapatılmamıştır.

İncelenen dönemde Türkiye'nin Filistin ve İsrail politikaları tutarsızlıklardan uzak değildir. İsrail kurulduğu dönemden beri etrafındaki Arap kuşatmasını kırmak için Türkiye'ye büyük önem vermiştir. Fakat Türkiye Araplar tarafından Batının ileri karakolu gibi görüldüğü ve şüphe ile yaklaşıldığı için İsrail'le açık bir ilişki geliştirememiş ve diplomatik temsil seviyesinde iniş çıkışlar meydana gelmiştir. Türkiye Ortadoğu ile ilgili ilişkilerindeki hassasiyet ve güven ilişkisini daha fazla zedelememek için İsrail'e karşı hep ikircikli ilişki içinde olmuştur.

Bu noktada ilişkileri dönemlendirme de önemli bir konudur. İsrail ile ikili ilişkiler Soğuk Savaş/ Oslo ve sonrası olarak ikili tasnifle incelenmektedir. Soğuk savaş dönemindeki gelişmelerde genelde İsrail'in yaşadığı süreçlere göre dönemlendirilmektedir. Bu noktada on yıllık alternatif dönüm ya da referans noktaları şöyle olabilir: İlk on yıl: tanıma (1949), ikinci on yıl: Periferi(1958), üçüncü on yıl: Kıbrıs Meselesi (1965), dördüncü on yıl: Efraim Elrom öldürülmesi (1971) ve öğrenci olayları, beşinci on yıl: İsrail lobisi, altıncı on yıl: Stratejik işbirliği (1996) yedinci on yıl: Mavi Marmara (2010). Bu dönüm noktaları bir teklif olup zamanla daha iyisi geliştirilip genel kabul görecektir. Manda dönemi Filistin ve Türkiye ilişkileri de üzerinde daha fazla çalışılması gereken bir konudur.

20 yüzyıl ikinci yarısında Ortadoğu'nun en önemli devletlerinden birisi olan İsrail ile Türkiye ilişkileri hakkında siyasi tarih metodu kullanan Türkçe veya çevrilmiş monografi yazarları azdır: Alexander Murinson, Alon Liel, Amickam Nachmani, Ayşegül Sever (ed), Can Yirik, Ceyhun Demirkollu, Çağrı Erhan, Deniz Tansi, Dursun Alptekin, Efraim Inbar, Erhan Yarar, Fahir Armaoğlu, Gencer Özcan, George E. Gruen, Hüseyin Aykol, İsmail Soysal, Karel Valansi, Malike Bileydi, Ofra Bengio, Ömer Kürkçüoğlu, Recep Öztürk, Shira Efron, Türel Yılmaz Şahin, Walter F. Weiker

Ayşe Ömür ATMACA tarafından yazılan "Kudüs'ü Ebedi Başkent Olarak Tahayyül Etmek" başlıklı makalede Kudüs gibi kutsallaştırılmış dini bir şehre siyasi bir kimliğin nasıl inşa edildiği incelenmektedir. Yani siyasi, milli ve dini hedeflerin bir araya gelerek bir şehir kimliğini nasıl dönüştürdüğü incelenmektedir.

1947 taksim planına göre uluslararası bir statüde olması kararlaştırılmış olmasına rağmen Kudüs 1948 yılında Batı ve Kudüs Doğu olarak İsrail ve Ürdün tarafından bölünmüştü. Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın üye oldukları Filistin Uzlaştırma Komisyonunun BM'nin daha önceki 181 nolu kararında olduğu Kudüs'ün uluslararası bir yönetimce yönetilmesi yönündeki raporları hayata geçmemiştir. 1865 yılında kale dışında Batı yönüne doğru yerleşimin başlamasıyla kurulan Batı Kudüs dini ve tarihi bakımdan Yahudiler için çok önemli değildi.

Yahudiler için önemli olan kutsal mekanlar Doğu Kudüs'te olduğu için Yahudiler Doğu Kudüs'e olan ilgilerini ateşkes anlaşmasının maddelerine yansıtmışlardır. 3 Nisan 1949'da yapılan İsrail-Ürdün Ateşkes anlaşmasının 8 maddesinin 2 fıkrasına göre Yahudiler Doğu Kudüs'teki kutsal mekanlara (Ağlama Duvarı ve Zeytin Dağı Üzerinde Yahudi Mezarlığı) serbestçe ulaşma imkanı elde etmelerine rağmen bu durum güvenlik problemlerinden dolayı gerçekleşmemiştir.

İsrail'in 1967 savaşında Doğu Kudüs'ü işgal ederek şehrin iki tarafını birleştirmiş ve Ürdün zamanında yaklaşık 6,5 km² olan Doğu Kudüs'e etrafındaki 28 köyü de dahil ederek Kudüs belediye sınırlarını 31.500 akreye (yaklaşık 31 km²) çıkarmıştır. İsrail, Kudüs diğer inançlara ait kutsal mekanlara özgürce erişim imkanı ile dini ve etnik azınlık haklarına uyduğunu söyleyerek işgalini meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

İsrail'in Kudüs'le ilgili projelerinin bir stratejik plana göre ilerlediği ortadadır. Kudüs'ü birleştirdikten sonra Kudüs'ün bir bütün olarak İsrail'in başkenti olarak uluslararası toplumda tanınması önemli bir hedeftir. Bu süreçten sonra Kudüs'ün yaklaşık 7 km doğusundaki Maale Adumim yerleşim yeri başta olmak üzere kuzeydeki Givat Ze'ev ve güneydeki Gush Etzion Kudüs Belediye sınırlarına dahil edilerek Büyük Kudüs'ü (*Greater Jerusalem*) hayata geçirilmek istenmektedir. Özellikle Maale Adumim yerleşiminin ilhak edilmesi durumunda Batı Şeria'nın birbiriyle bağlantısı kesilecek ve Batı Şeria iki parçaya bölünecektir. Bu durumda Filistin devletinin kurulması iyice zorlaşacaktır.

İsrail Kudüs'ü Yahudileştirme politikası çerçevesinde birçok adım atmaktadır: nüfusla oynama, oturma hakları iptal etme, yerleşim yerleri kurma, bariyer inşa etme, Arap evlerini satın alma, Arapları evlerinden çıkarma vb. İsrail bu tür hareketlerin yanında siyasi olarak da Oslo'nun izlerini tamamen silmeye çalışmaktadır. Kudüs'teki ikinci intifada sırasında 2001 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü'nün resmi bürosu Doğu Evi (*Orient House*) ve Ticaret Odası gibi Filistin enstitülerini kendi egemenliğini ihlal ettiği gerekçesi ile kapatmıştır.

Yahudiler ve İsrail devleti için Kudüs'ün değerli olması gibi Kudüs bazı Filistinliler ve Müslümanlar için de siyasi ve tarihsel açıdan önemli iken hem İran hem de Müslüman Kardeşler çizgisindeki direniş cephesi içindeki Müslümanlar için itikat açıdan önemlidir. (örneğin Konya'da 6 Eylül 1980'de düzenlenen Kudüs'ü Kurtarma ve Milli Gençlik Yürüyüş ve Mitingi ve Lübnanlı

Fetki Yeken'in Kudüs ile ilgili eseri). Bu noktada Kudüs, Filistin milliyetçiliği ve İslamcılık ile iç içe girmiştir. Müslüman toplumlarının son zamanlara kadar bir araya gelebildiği ender konulardan birisi de Kudüs meselesi olmuştur. İslam Konferansı Teşkilatının 1969 yılındaki Aksa Camii'nin kundaklamasından sonra kurulması tesadüf değildir.

2000 sonrasındaki en önemli barış anlaşması girişimi olan Ehud Olmert'in nihai barış anlaşması planında da (2008) Kudüs'le ilgili konular gündeme gelmiştir. Olmert bu planında Doğu Kudüs'te Arapların yoğun yaşadığı yerler ve Kudüs'teki dini mekanlar üzerindeki egemenlik hakkında vazgeçtiği iddia edilmiştir. Buna göre başta Harami Şerif olmak üzere Kudüs'teki kutsal mekanlar Suudi Arabistan, Ürdün, Filistin, ABD ve İsrail devletlerinden oluşan özel komite tarafından yönetilecekti. Batı Şeria'da yer alan Kudüs'e 7 km uzaklıktaki ve yaklaşık 50 km²'lik Maale Adumim yerleşim yerinin de Ariel ve Gush Etzion ile beraber İsrail egemenliğinde kalmasına karşılık Filistin'e toprak verilmesinin teklif edildiği iddia edilmiştir. ☞ ☞

Bugünlerde gündemde olan ABD Başkanı Trump'ın Yüzyılın Anlaşması olarak bilinen pazarlıkta ise İsrail'in başkenti olarak kabul edilen Yerusalayim (Kudüs) tamamen İsrail egemenliğinde kalmasının ve Maale Adumim (Abu Dis'in kuzeydoğusunda) Kudüs'e ilhak edilmesinin teklif edildiği iddia edilmiştir. Filistin'e ise sadece Kudüs'ün kenar mahallerinden olan Oslo'ya göre çoğu C (şehir merkezi B) bölgesi kabul edilen Abu Dis'in (ve daha küçük bir yerleşim yeri olan Zeytin Dağının güneydoğu yamaçlarındaki Al-Eizariya) bırakılacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu teklife göre Filistin'in Mescid'i Aksa'da herhangi bir sınır ötesi (*extra territorial*) egemenlik hakkı olmayacaktır.

1993 Oslo müzakereleri hariç diğerleri gizli yürütülmüş süreçler olduğu için Kudüs'le ilgili planlarda değişme olması mümkündür. Üç büyük dinin merkezi Kudüs'ün dünya barış başkenti olması kültür ve mirasının korunması ve bölgesel bir barış için en ideal çözüm gibi duruyor.

Kürsat KAN tarafından yazılan "İsrail'in Kuruluşundan 27 Mayıs Darbesine Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1960)" başlıklı makalede çok partili hayata geçiş dönemi ve sonrasında Türkiye'nin İsrail'le ilişkisindeki önemli olaylar incelenmektedir. Demokratikleşme adımların yaklaşık iki asırlık bir tarihi geçmişi olduğu Türkiye'de Cumhuriyetle birlikte tek parti sistemi kurulmasına rağmen çok partili hayata geçiş denemeleri de olmuştur. Çok partili bir yönetim Atatürk zamanında iç dinamiklerle hayata geçirilemese de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin Batı kampında yer almasıyla başarılılabildi. Özgür ve adil bir seçimle 1950 yılında iktidarın barışçı yollarla el değiştirmesiyle Osmanlı sonrasında olduğu gibi bir devri sabık oluşmamıştır. Bu durum Suriye (1949, 1954, 1961, 1963, 1966, 1970) ve Irak (1958) darbeleri ile İran (1979) devriminden sonra olduğu gibi Türk dış politikasında bir kopuşun olmasına engel olmuştur.

Atatürk dönemindeki bağımsızlık ve çok yönlü gerçekçi politikalara rağmen, Atatürk sonrası dönemde Atatürk döneminde temeli atılan Batı'ya yakınlaşma ve İran hariç (Orta) Doğu'dan ise uzaklaşma politikaları izlenmiş; buradaki olaylara tarafsız ve kayıtsız kalmıştır. Bu yönelim İnönü dönemi ile ivme kazanırken demokrat parti ile tescillenmiştir. Misak-ı Milli'deki "30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin kabulünde düşman orduları işgali altında kalan kısımlarının geleceğinin, halkının serbestçe beyân edecekleri oylara uygun olarak tayin edilmesi" kararına rağmen Türkiye hilafetin kaldırılması sonrasında takip ettiği milliyetçi, batıcı, laik ve moderleşmeci politikalarından dolayı Ortadoğu'daki Arap halklarının bağımsızlık hareketlerine fiili destek vermemiş ve mesafeli olmuştur (örneğin Kudüs 1931 İslam Kongresi).[∞] Türkiye tek parti döneminde Ortadoğu'daki olaylara karışmamış, bu bölgeyi manda idarelerinin içişleri olarak görmüş ve ilişkilerini (sınırların belirlenmesi ve sınır güvenliği) mandater devletlerle (Fransa ve İngiltere) ulusal çıkarına uygun olarak diplomatik kanallar üzerinden yürütmüştür. [∞]

Manda yönetiminde olan ülkelerle diplomatik ilişki kurabilmek için bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları beklenmiştir. 1930'lu yıllarda Avrupa devletleri arasında ortaya çıkan bloklaşma sonrasında Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısında bağımsız olan Batı yanlısı bölge ülkeleri (Irak 1932) ile ittifak arayışları olmuştur (Sadabat Paketi 1937). Hatay meselesinden dolayı Suriye ile ilişkiler hep sorunlu olmasına rağmen II. Dünya Savaşı sonrasında yeni bağımsız olmuş tüm bölge ülkeleri ile ikili ilişkiler kurulmasına rağmen bölgesel işbirliği ve bütünleşme için sürekli bir çaba içinde olunmamıştır.

Sina ve Filistin Cephesinde savaşmış Cumhuriyetin kurucu kadrolarının (Mustafa Kemâl (Atatürk), Mustafa İsmet (İnönü), Mustafa Fevzi (Çakmak), Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Fahrettin (Altay)) bu bölgelerin durumunu bilmemeleri imkansızdır. Filistin meselesi Türk dış politikasında 1948'li yıllardan itibaren yer almaya başlamasına rağmen Ürdün ve İsrail'le ikili ilişkilere göre yürütülmüştür. Bu mesele 2000'li yıllara kadar dış politikasında söylemsel bile olsa ayrı bir faktör olarak yer almamıştır.

Türkiye II. Dünya Savaşına girmemesine rağmen savaş sonrasında Sovyetlerden endişe duymaya başlamıştır. Türkiye'nin güneyindeki Arap komşuları tarihte olumsuz tecrübeler yaşamadığı Sovyet kampına katılırken bölgedeki Arap olmayan Müslüman devletler (Türkiye ve İran), Sovyetler Birliği'nin tehditlerini dengelemek için Batı kampında yer almış ve Sovyetlerin ve Arapçılığın çevrelenmesinde önemli rol oynamışlardır.

Atatürk sonrası tek parti dönemi ile çok partili hayata geçiş sonrasında dış politikadaki devamlılığın en iyi örnekleri Soğuk Savaş dönemin ilk yıllarında ortaya çıkmıştır. IMF ve Dünya Bankasına (1947), BM (1945) ve Avrupa Konseyine (AK 1949) üye olma gibi tarafsız politikalar yanında Batı kampını tercih ettiğini gösterir adımlar da atılmıştır: Marshall ekonomik paketinden

yararlanma (1948-52), McCarthyci ve komünist karşıtı politikalar izleme, Kore'ye asker gönderme (1950), NATO'ya üye olma (1952), Balkan paktını (1953-58) kurma, Türk Amerikan İkili Anlaşmalarının (1954-) imzalanması, Bandung Konferansı'nda Batı'nın savunuculuğunu yapma (1955), Bağdat paktını (1955) kurma, İngiltere ve Yunanistan ile Londra ve Zürih anlaşmalarını imzalama (1959), zamanla Avrupa Birliğine dönüşen Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik başvurusu (1959) OECD'ye üye olma (1960).

Çok partili hayatın ilk on yılında uygulanan bu politikalar daha sonraki dönemde de Türk Dış Politikasında (TDP) etkisini sürdürecektir önemli tercihlerdir. Erken çocukluk (*early childhood*) döneminin daha sonraki döneme silinemez miraslar bırakması gibi Soğuk Savaş döneminin başlarında demokrasinin kurulması (*establishment of democracy*) aşamasında "demokratik kurucu atalar" (*founding fathers*) dış politika dinamiklerinin ve kurucu prensiplerin (*founding principles*) oluşmasında tek parti dönemine göre birçok noktada daha etkili olduğu iddia edilebilir. Türkiye'nin bugün hala anlatılan meta anlatıları veya güvenliğini etkileyen grand stratejilerin ilk adımları o günlerde atılmıştır.

Türkiye'nin Batı kampında yer almasının pek bilinmeyen ilk örneklerinden birisi de Türkiye-İsrail ilişkileridir. Diplomatik olarak tanımanın akabinde işbirliği öncelikle ekonomik alanda başlamıştı. Türkiye İsrail'e tarım ürünleri ihraç ederken İsrail Türkiye'de müteahhitlik hizmetleri (Ankara'da İsrail Evleri vb) yapmıştır. Ekonomik ilişkiler daha sonra azalmasına rağmen zaman güvenlik işbirliği başlamıştır. Bu dönemdeki Türkiye-İsrail ilişkilerinin kamuoyunda çok bilinmemesi Periferi anlaşmasının detaylarının hala gizli olması ve Türkiye'deki milliyetçi ve muhafazakar kesimce 1958 yılında İsrailli muhatapları (Ben-Gurion, Meir ve Eshkol) ile bu anlaşmaları yürüten Başbakan (Adnan Menderes) ve Dış İşleri Bakanının (Fatin Rüştü Zorlu) Maliye Bakanı (Hasan Polatkan) ile birlikte yaşadıkları trajedi sonrasında rahmetle ve hürmetle anılarak İsrail ilgili izledikleri politikaların gündeme getirilmemek istenmesidir.

İsrail, CHP hükümetleri döneminde tanındığı gibi DP döneminde İsrail'le yapılan gizli işbirliği 27 Mayıs darbesi sonrasında CHP tarafından sürdürülmüştür. Böylece hem sağ hem de sol hükümetler İsrail'le işbirliği yapmada bir mahzur görmemişlerdir. CHP'den Necmettin Sadak (1947-1950) ile DP'den Mehmet Fuat Köprülü (1950-1956) ve Fatin Rüştü Zorlu'nun (1956 - 1960) Dış İşleri Bakanları olduğu bu dönemdeki ilişkiler, 1996 sonrasında geliştirilen açık stratejik işbirliğinin temelini oluşturmuştur. Hatta Türkiye'nin Batı kampında yer almasının en önemli kanıtı olarak kabul edilmiştir.